

TISHLARNING NOTO'G'RI JOYLASHUVINING ETIOLOGIYASI VA ERTA PROFILAKTIK CHORALARI

Sarvinoz Avazbekova

Qo'qon universiteti Andijon filiali Stomatologiya yo'nalishi 25_07-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Tishlarning noto'g'ri joylashuvi ta'sir qiluvchi biologik, ekologik va funksional omillar ko'rib chiqiladi hamda erta profilaktik choralar bayon qilinadi. Shu bilan birga, tish-jag' tizimining rivojlanish jarayoniga kompleks yondashuv va profilaktik chora-tadbirlarning bosqichma-bosqich amalga oshirish usullari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: malokkluziya, biologik omil, ekologik omil, profilaktika, orofasial rivojlanish, etiologik omil, predispozitsiya.

Аннотация: В статье рассматриваются биологические, средовые и функциональные факторы, влияющие на формирование неправильного положения зубов, и описываются меры ранней профилактики. При этом описывается комплексный подход к развитию зубочелюстной системы и поэтапные методы реализации профилактических мер.

Ключевые слова: неправильный прикус, биологический фактор, средовой фактор, профилактика, развитие орофациальной области, этиологический фактор, предрасположенность.

Abstract: This article reviews the biological, environmental, and functional factors that influence the malposition of teeth and describes early preventive measures. At the same time, a comprehensive approach to the development of the dentofacial system and step-by-step methods for implementing preventive measures are described.

Keywords: malocclusion, biological factor, environmental factor, prevention, orofacial development, etiological factor, predisposition.

KIRISH

Tishlarning noto'g'ri joylashuvi malokkluziya deb ataladi. Molokkluziya zamonaviy stomatologiyaning muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, u nafaqat estetik ko'rinishni, balki chaynash funksiyasi, nutq jarayoni va umumiy orofasial rivojlanishning barqarorligini ham belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda malokkluziyaning epidemiologik ko'rsatkichlari yosh avlod orasida ortib borayotgani ushbu muammoning etiologik omillarini chuqur o'rganishni muhimligini ko'rsatadi. Tishlarning noto'g'ri joylashuvi ko'pincha ko'p omilli kelib chiqishga ega bo'lib, irsiy

predispozitsiya, prenatal va postnatal rivojlanish jarayonlaridagi o'zgarishlar, nojo'ya odatlar, parodontal to'qimalarning holati hamda funksional disbalanslar bilan bog'liq kompleks omillarni o'z ichiga oladi. Erta yosh davrida malokkluziyaning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularning oldini olishga qaratilgan samarali profilaktik strategiyalarni ishlab chiqish tish-jag' tizimining to'g'ri rivojlanishini ta'minlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, bolalik davrida o'z vaqtida amalga oshiriladigan ortopedik va ortodontik choralar kelajakda murakkab davolash jarayonlarining oldini olishda yuqori samaradorlikka ega ekanini ta'kidlanadi. Shu bois, tishlarning noto'g'ri joylashuviga sabab bo'luvchi asosiy etiologik omillarni tizimli tahlil qilish va erta profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

ASOSIY QISM

Tishlarning noto'g'ri joylashuvi etiologiyasini o'rganishda zamonaviy stomatologiya ko'plab omillarni birgalikda baholashga intilmoqda, chunki bu patologiya murakkab biologik jarayonlar, tashqi ta'sirlar va funksional muvozanat buzilishlarining o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Malokkluziya evolyutsion jihatdan ham o'zgarib borayotgan hodisadir: antropologik tadqiqotlarda qadimgi jamoalarda jag' suyaklarining kengroq, tishlarning esa ancha bir-biriga mos joylashganligi kuzatiladi. Ovqatning texnologik qayta ishlanishi, yumshoqroq ratsion, urbanizatsiya va noto'g'ri odatlarning ortishi natijasida bu muammo tobora ko'proq uchray boshlagan. Shunday ekan, etiologiyani tahlil qilishda biologik va ijtimoiy omillar bir butun sifatida qaralishi lozim.

Birinchi asosiy etiologik guruh – bu irsiy va genetik omillar. Ko'plab tadqiqotlarda malokkluziyaning ma'lum tur va shakllari genetik me'yorlar bilan bog'langanligi aniqlangan. Masalan, III sinf skeletli malokkluziya ko'pincha mandibulaning haddan tashqari o'sishi yoki yuqori jag'ning rivojlanishdan ortda qolishi bilan xarakterlanib, autosomal-dominant meroslanish tendensiyalariga ega. Biroq genetik omillar har doim ham yakka holda ta'sir qilmaydi; ular tashqi muhit ta'sirlari bilan o'zaro aloqada bo'lib, fenotipning shakllanishini belgilaydi. Shuningdek, genlarning ekspressiyasi epigenetik mexanizmlar orqali o'zgarib turishi mumkin. Masalan, prenatal davrda ona ovqatlanishining buzilishi, gormonal disbalans yoki toksik moddalar ta'siri jag'-yuz kompleksining rivojlanishiga ta'sir etadi. Bu omillar tishlar chiqishi ketma-ketligi, suyakning remodellanish potentsiali va mushaklarning tonusiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Ikkinchi muhim omillar guruhi — funksional va mushak-skelet tizimi bilan bog'liq holatlar. Yutish, nafas olish va chaynash kabi fiziologik jarayonlar tish-jag' tizimining shakllanishida markaziy rol o'ynaydi. Masalan, og'iz orqali nafas olish adenoid vegetatsiyalar, burun septumining qiyshiqqligi yoki allergik rinit kabi holatlarning oqibati bo'lishi mumkin. Doimiy og'izdan nafas olish yuqori jag'ning torayishiga, qattiq tanglayning vertikal yo'nalishda o'sishiga, mandibulaning esa pastga va orqaga siljishiga olib keladi.

Ushbu disbalans funksional yuklamaning o'zgarishiga sabab bo'lib, vaqt o'tishi bilan malokkluziyaning turli shakllarini keltirib chiqaradi. Yutish paytida tilning noto'g'ri joylashuvi — infantil yutish odati — oldingi tishlarning protruzion joylashuviga sabab bo'ladigan eng keng tarqalgan funksional buzilishlardan biridir.

Uchinchi etiologik omillar toifasi — nojo'ya odatlar. Bolalarda uzoq muddatli so'rg'ich emish, barmoq so'rish, lab yoki tilni tishlash kabi odatlar alveolyar o'sishni o'zgartirib, tishlarning joylashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu odatlar ko'pincha psixo-emotsional omillar, stress yoki oila muhitidagi o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lib, faqat stomatologik aralashuv emas, balki psixologik yordamni ham talab qilishi mumkin. Nojo'ya odatlarning erta aniqlanishi va ularni bartaraf qilish o'sib kelayotgan jag' tizimining anatomik barqarorligida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

To'rtinchi etiologik omil — prenatal va perinatal omillar. Homiladorlik davridagi gormonal o'zgarishlar, ona organizmidagi kaltsiy va D vitamini yetishmovchiligi kabi holatlar jag'larning simmetrik o'sishiga, bola suyak tizimining mineralizatsiyasiga ham ta'sir etadi. Tug'ruq paytidagi travmalar, neonatal davrdagi mushak tonusining buzilishi, emosional stress va erta bolalik davrida yuz beradigan somatik kasalliklar ham tishlarning chiqish ketma-ketligi va jag' o'sish dinamikasini izdan chiqarishi mumkin.

Beshinchi etiologik omil — ratsional ovqatlanish va ovqat strukturasining o'zgarishi. Tarixiy ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, qattiq ovqatlarga boy ratsion chaynash mushaklarining faol ishlashini ta'minlagan. Bu esa suyaklarning fiziologik shakllanishiga foydali ta'sir ko'rsatgan. Hozirgi davrda bolalarning ko'pchiligi yumshoq, qayta ishlangan ovqatlarni ko'p iste'mol qilganligi sababli, jag' mushaklarining yuklamasi kamayadi. Natijada alveolyar o'sish yetarli darajada rag'batlantirilmaydi, tishlar uchun fiziologik joy yetishmovchiligi rivojlanadi va shu bilan birga, siqilish yoki rotatsion joylashuvlar paydo bo'ladi.

Etiologik omillarni tahlil qilish bilan bir qatorda, erta profilaktika choralarining ilmiy asoslarini belgilash ham zarurdir. Malokkluziyaning erta profilaktikasi uch asosiy yo'nalishga tayangan: biologik rivojlanishni qo'llab-quvvatlash, funksional muvozanatni tiklash va ijtimoiy-psixologik omillarni barqarorlashtirish.

Biologik yo'nalishda chaqaloqlikdan boshlab to'g'ri ovqatlantirish, tabiiy emizishni rag'batlantirish, D vitamini va minerallar balansini nazorat qilish muhim ahamiyatga ega. Tabiiy emizish til, lab va masseter mushaklarining ritmik ishlashini faollashtiradi, bu esa jag'larning simmetrik o'sishiga yordam beradi. Erta yoshdagi qattiqroq ovqatlarga asta-sekin o'tish fiziologik chaynashni rag'batlantirib, jag' suyaklarining tabiiy rivojiga xizmat qiladi.

Funksional profilaktika esa nafas olish yo'llarining gigiyenasini ta'minlash, yutish texnikasini normallashtirish va nutq apparatidagi muvozanatni qo'llab-quvvatlashni o'z

ichiga oladi. Pediatr, otorinolaringolog va logopedlar bilan hamkorlikda o'tkaziladigan kompleks skrininglar og'izdan nafas olish, tanglayning torayishi yoki tilning noto'g'ri joylashuvi kabi muammolarni erta aniqlashga yordam beradi. Myofunksional terapiya — til, lab va chaynash mushaklarini faollashtiruvchi maxsus mashqlar majmuasi — malokkluziyaning erta bosqichlarida nihoyatda samarali ekanligi tajribada isbotlangan.

Nojo'ya odatlarni bartaraf etishga qaratilgan profilaktika choralari psixologik qo'llab-quvvatlash, motivatsion suhbatlar, oila muhitida barqarorlik yaratish va zarur hollarda stomatologik apparatlar qo'llashni talab qiladi. Masalan, lab yoki barmoq so'rish odati bo'lgan bolalarda yumshoq cheklov moslamalari yoki motivatsion terapiyalar muammoni bartaraf etishda yordam beradi.

Bundan tashqari, profilaktikaning alohida yo'nalishi – ortopedik va ortodontik erta aralashuvlar. Bolalarda 5–8 yosh oralig'ida jag'larning o'sish potentsiali yuqori bo'lgani uchun kengaytiruvchi apparatlar, funksional trainerlar yoki chin-cup kabi moslamalar skelet o'sishidagi nosimmetrikliklarni tuzatishda eng samarali davr hisoblanadi. Bu bosqichda bajarilgan ortopedik aralashuvlar kelajakda qimmat, invaziv va murakkab ortodontik davolash jarayonlarining oldini oladi.

XULOSA

Tishlarning noto'g'ri joylashuvi murakkab va ko'p omilli patologiya bo'lib, u irsiy, biologik, funksional, ekologik va psixo-emotsional omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Shu bilan birga, faqat bir omilni e'tibordan chetda qoldirish malokkluziyaning oldini olish yoki davolashda yetarli samarani bermaydi. Genetik predispozitsiya, prenatal va perinatal sharoitlar, yutish va nafas olish odatlari, shuningdek, nojo'ya odatlar va ratsion xususiyatlari tish-jag' tizimining fiziologik rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, malokkluziya etiologiyasini chuqur va tizimli tahlil qilish, individual risklarni aniqlash hamda ularni kompleks tarzda boshqarish zamonaviy stomatologiyaning eng muhim vazifalaridan biridir.

Erta profilaktika esa malokkluziyaning yuzaga kelishini kamaytirishda eng samarali vosita hisoblanadi. Biologik rivojlanishni qo'llab-quvvatlash, funksional muvozanatni tiklash, nojo'ya odatlarni bartaraf etish va ortopedik-ortodontik aralashuvlarni o'z vaqtida amalga oshirish orqali tish-jag' tizimining barqaror va estetik jihatdan to'g'ri rivojlanishi ta'minlanadi. Erta yoshda qo'llanadigan profilaktik choralalar, shuningdek, kelajakdagi murakkab va qimmat davolash usullarining ehtiyojini sezilarli darajada kamaytiradi.

Umuman olganda, malokkluziya etiologiyasining ko'p qirrali xususiyati va unga qarshi samarali erta profilaktik yondashuvlar stomatologiya fanining dolzarb ilmiy va amaliy muammolaridan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Erta aniqlash, individual risklarni baholash va kompleks profilaktika tadbirlari tish-jag' tizimining optimal

rivojlanishini ta'minlashda asosiy garov bo'lib xizmat qiladi va bolalar sog'lig'ini mustahkamlashda uzoq muddatli ijobiy natijalarni kafolatlaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Nishio C., Huynh N. Skeletal Malocclusion and Genetic Expression: An Evidence-Based Review. *Journal of Dental Sleep Medicine*. 2016; 3(2): 57–63. — DOI: 10.15331/jdsm.5720 <https://aadsdm.org/docs/JDSM.3.2.57.pdf>
2. Joshi N. et al. Skeletal Malocclusion: A Developmental Disorder With a Lifetime Impact. *Journal of Clinical Medicine Research*. 2014; 6(3): 190–200. — DOI:10.14740/jocmr1905w
<https://www.jocmr.org/index.php/JOCMR/article/view/1905/859>
3. Usmonova Zamira Akramovna. (2025). Tishlarning noto'g'ri joylashishini tuzatish uchun elaynerga asoslangan ortodontik davolash samaradorligi. *Konferensiyalar*, 1(1), 450-452. <https://scientific-jl.com/conf/article/view/16117>
4. G'ulomova S.N., Gadayev A.M. (2023). Dental malocclusion and prevalence of dental malocclusions in different geographical areas. *Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies*, 2(12), 253-259. <https://econferenceseries.com/index.php/scms/article/view/3183>

